

CSONKI ÁRPÁD

„Árpádiást írni egész életében elég egy Költőnek”

Epikus témák és epikus tradíciók az Árpád-eposzokban

A *Zalán futására* a mai napig úgy szokás tekinteni, mint egy olyan nagy műre, amely lezárta a majdnem egy évszázados igyekezetet az Árpád-eposz megalkotására. Tudjuk, hogy a korabeli olvasók között volt, aki idegenkedett a műtől, ám azt talán még ők sem feltételezték, hogy a mű mindenféle hagyománytól független volna. Az persze más kérdés, hogy a szakirodalomban nagy hangsúlyt kapó, az *Árpádiász* megírásának vágyát mutató töredékek és kísérletek képezik-e a mű legfontosabb kontextusát. A szakirodalomnak ezt a vonulatát Gere Zsolt monográfiájában így foglalja össze: „A *Zalán futása* befogadástörténetének egyik hangsúlyos, megjelenésétől kezdve szinte napjainkig fennálló vonulata, miszerint a mű korábbi, sikertelen kezdemények lezárója-betetőzője, s az addigi magyar nyelvű irodalomtörténet műfaji csonkaságát (esztétikai értékeitől, hatástörténetétől részben szinte függetlenül), ha megkésetten is, de mégis fölszámoló alkotása. Ebben a (műfaj)történeti és fejlődéselvű felfogásban Vörösmarty eposza mellé kerül Ráday Gedeonnak a század közepe táján íródott, de csak 1787-ben megjelent *Árpádról írandó bajnoki éneknek kezdete* címmel ellátott öt versszaknyi, az invokációt, tárgymegjelölést és egy ajánlást tartalmazó *töredéke*, Ányos Pál, Batsányi János *kísérlete* (utóbbi 1795-ből, mindössze tíz sor terjedelemben), illetve Csokonai Vitéz Mihály ugyancsak rövid, 51 soros töredéke.”¹ Ezt az irodalomtörténeti fejlődési ívet többféle, egymást nem kizáró módon lehet értelmezni: Vörösmarty lesöpörte az olyan félresikerült, sőt a magyar irodalom fejlődésére egyenesen káros hatású epikus próbálkozásokat, melyek akár Gyulai Pál, akár Sebestyén Gyula értelmezése szerint Voltaire és a francia iskola hatását mutatták.² Ráadásul nemcsak ezeket a vállalkozásokat tette zárójelbe Vörösmarty, hiszen előfizetési felhívásában büszkén vállalja, hogy egy olyan magyar hagyományt fog feléleszteni, amelyet az epikusoknak mindig is követniük kellett volna: Zrínyi Miklósét.³ Ily módon létrejött egy olyan elbeszélés, ahol Vörösmarty egyfelől – a Ráday Gedeon – Virág Benedek – Csokonai Vitéz Mihály stb. sorba illeszkedve, a rengeteg félbemaradt próbálkozás után végre kielégíti a honfoglalási eposz megírásának vágyát, és teszi mindezt úgy, hogy a töredékek bizonyos

¹ GERE Zsolt, *Szebb idők: Vörösmarty epikus korszakának rétegei*, Bp., Argumentum, 2013 (Irodalomtörténeti Füzetek, 174), 89.

² GYULAI Pál, *Vörösmarty életrajza*, Bp., Szépirodalmi, 1985, 56; DR. SEBESTYÉN Gyula, *A magyar honfoglalás mondái*, II, Bp., Kiszalud-Társaság–Franklin-Társulat, 1905, 307.

³ RIEDL Frigyes, *Vörösmarty Mihály élete és művei*, jegyz., kiad. CSOMA Kálmán, Bp., k. n., 1905, 82–84. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Riedl Zrínyi követését helyesnek tartotta, de ezt a *Tündérvölgyre* vonatkoztatta versformája miatt.

eredményeire is támaszkodik (például a hexameteres verselés átvételében Csokonai expozíciójára),⁴ másfelől Vörösmarty Árpád-eposza nemcsak tendenciák lezárását, hanem egy új kezdetet is jelent (Szörényi László „a magyar romantikát inauguráló hatalmas” alkotásként hivatkozik a műre).⁵

Vörösmarty Mihály művének értékeit és az irodalomtörténet-írásban elfoglalt helyét magam sem vitatom, ugyanakkor azt kívánom bemutatni, hogy a honfoglalási eposz megszületését elmesélő narratívák sok sebből véreznek. Egyfelől azt, hogy e tradíció egy része olyan irodalomtörténeti konstrukció, amely meglehetősen homályos filológiai alapokra épül, másfelől pedig azt, hogy az eposzi hagyományok maguk is dinamikusan fejlődtek, és az az egységes irodalomtörténeti sorozat, amelynek Vörösmarty egyszerre volt betetőzője és meghaladója, közel sem tekinthető egységes hagyománynak.

Két Árpád-töredék (?) és egy nem létező Árpád-eposz születése

Nézzük először a két kevesebbet emlegetett eposztöredék példáját. Gere is utal Batsányi Jánosnak a kritikai kiadás összeállítói által 1795–1796-ra datált töredékére, az *Ama dicső magyar... kezdetű versre*.⁶ A kötet sajtó alá rendezői a jegyzetekben a töredékről a következőképpen vélekednek: „A tízoros vers egy Árpádról és a honfoglalásról szóló eposz expozíciójának látszik.”⁷ Bár úgy tűnik a szakirodalomban konszenzus alakult ki arról, hogy ez a rövid versezet egy Árpádról szóló eposz töredéke lenne, de már a sajtó alá rendezők szavai is kétséget ébresztenek. Amennyiben a vers szövegét egy kicsit közelebről megnézzük, láthatjuk, hogy az kétfajta értelmezést is felkínál:

Ama dicső magyar lesz tárgya versemnek,
Ki e hazát vérrel szerzé nemzetemnek;
Ki Tanais pártján felszedvén sátorát,
Duna mellékire vezérlé táborát.
Sokat cselekedett fegyverrel s elmével,
Sokat túrt, szenvedett vitéz seregével.
Hasztalan állt ellent Napnyúgot hatalma,
A nagy erő ellen nincs elég oltalma.
Bármint erőlködött, végre csak ledüle,
S magyarok országa romlásin épüle.⁸

⁴ MEZEI Márta, *Történelemszemlélet a magyar felvilágosodás irodalmában*, Bp., Akadémiai, 1958 (Irodalomtörténeti füzetek, 19), 59–60.

⁵ SZÖRÉNYI László, *Nyelvrokonság, östörténet és epika a XVIII. századi magyarországi jezsuita latin irodalomban* = Sz. L., *Studia hungarolatina: Tanulmányok a régi magyar és a neolatin irodalomról*, Bp., Kortárs, 1999, 81.

⁶ BATSÁNYI János *Összes Művei, I, Versek*, [s. a. r. KERESZTURY Dezső, TARNAI Andor], Bp., Akadémiai, 1953, 77.

⁷ *Uo.*, 389.

⁸ *Uo.*, 77.

A mű egyrészt olvasható a megszokott értelmezés szerint: az elkészült tíz sor egy hosszabb epikus mű ígéretét hordozza magában, és az epikus hagyományban megszokott módon rövid összefoglalását is adja a történetnek. Ugyanakkor, a fenti értelmezést sem kizárva, a mű értelmezhető egy olyan műromként, ami nem egy hosszabb eposzi koncepció kezdete lenne, hanem egy önálló expozícióimitáció,⁹ így pedig nem teljesíthető a kritikai kiadás jegyzetének óhaja, hogy Batsányinak „is helyet kell tehát biztosítanunk azoknak sorában, akik tervezgetésükkel, kísérleteikkel hozzájárultak a magyar honfoglalási eposz kimunkálásához”.¹⁰ Ráadásul nem pusztán a mű műfajának azonosíthatósága kérdéses, hanem a mű szerzősége sem állapítható meg teljes bizonyossággal, ahogy arra ugyanebben a jegyzetben utalnak is: „A B[atányi] életében megjelent ilyen tárgyú hőskölteményekben nem találtunk hozzá hasonlót; ezért, de néhány mozzanata s egész kifejezésmódja alapján is azt kell gondolnunk, hogy a vers B[atányi] eredeti munkája.”¹¹

Ányos Pál kísérletének értékelése talán még ennél is nehezebb feladat. Császár Elemér Ányos eposztervéről megfogalmazott véleménye nagyon hasonlít azokhoz a kanonikus értelmezésekhez, amelyek Vörösmarty eposzának feladatát a magyar irodalom műfaji egységének helyreállításában látták. Császár így fogalmaz: „Úgy látszik, szükségét érezte annak, hogy a mint a görögöknek megvolt az *Ilias*uk, a rómaiaknak *Aeneis*ük és *Pharsaliájuk*, a magyaroknak is legyen nemzeti eposzuk.”¹² Vagyis Császár szerint Ányos célja megegyezett azzal, melyet a pár évtizeddel később alkotó Vörösmartynek tulajdonítottak. Ányos kísérletének megítélése viszont a töredékes és ily módon nehezen értelmezhető próbálkozáshoz képest is embert próbáló feladat, hiszen a puszta szándék levelezésbeli megörökítésén túl nem maradt ránk sem részlet a készülő műből, sem olyan tervezet, mint ami például Csokonai esetében bizonyos föltételezéseket megengedhetővé tesz. Sőt már az is kérdéses, hogy mi lett volna az eposz pontos témája, hiszen Császár előbb egy Hunyadi-témájú műre utal, majd a témamegjelölés könyvében még bizonytalanabbá válik: „Egyik leveléből arra gondolhatnánk, hogy a honfoglalást akarta megörökíteni, más nyomok a mohácsi vész felé utalnak.”¹³ Mindezek után Ányos epikus terveiről egy kis nagyvonalúsággal még megállapítható, hogy a költő célja valóban a műfaji egység helyreállítása lenne, de az az elképzelés, hogy terve a *Zalán futása* felé vezető út egyik állomása volna, az idézett

⁹ A műrom fogalom használatát Ferenczi Attila ajánlotta, ezúton is köszönöm neki. Az eposzi invokációk efféle értelmezéséhez, részben az itt tárgyalt anyagot is érintve lásd RITOÓK Zsigmond, *Az epikus prooimion változásai az évszázadok folyamán = Studia Classica: Tanulmányok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ókortudományi intézetéből*, szerk. BÁRÁNY István, BOLONYAI Gábor, FERENCZI Attila, VÉR Ádám, Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 2015, (Antiqua et Orientalia, 4), 7–31.

¹⁰ *Uo.*, 389.

¹¹ *Uo.*, 389.

¹² Császár Elemér, *Ányos Pál (1756–1784)*, Bp., Magyar Tört. Társ., 1912 (Magyar Történeti Életrajzok), 162–163.

¹³ Császár, *i. m.*, 163.

levél alapján már bajosan tartható. Ehhez hozzátehetjük, hogy talán nem is véletlen, hogy épp e témák kidolgozásán gondolkozott Ányos: Mezei Márta kiváló könyvéből tudhatjuk, hogy ezek voltak a korszak történeti és irodalmi gondolkodásának legnépszerűbb témái.¹⁴ Bár én a továbbiakban ezek közül csak az egyiket (a honfoglalási tematikát) érintem, mégis figyelemre méltó, hogy Ányos Pál Császár Elemér által rekonstruált eposztervei között olyan témák szerepeltek, amelyek majdnem teljesen lefedik a korabeli magyar epika repertoárját. A teljesség igénye nélkül elég a mohácsi vész témájában Etédi Sós Márton *Magyar gyászára*,¹⁵ a Hunyadiak esetében Pálóczi Horváth Ádám *Hunniására*¹⁶ vagy a honfoglalási művel kapcsolatban a már idézett Árpád-töredékekre utalni.

Vegyünk egy ritkábban emlegetett példát, Terhes Sámuel *Árpádját*. Waisbecker Ede, Pázmándi Horvát Endre monográfusa például a már részben Gyulai Pálnál is megjelenő,¹⁷ és azóta kanonikussá vált elődhármassal említi együtt: „Ráday Gedeon, Virág Benedek, Csokonai tervezetesei óta túlságosan sok idő múlt el. Az éposz kellett, hisz Kazinczy még Pyrkernek is fölkinálta. Katona Dienes munkájáról ugyan nem tudtak a kortársak, Terhes Sámuel: *Magyar Árpádiás-ának* és Pettényi Gyöngyösi János *Árpádjának* is alig lehetett hatása, de mélyen jellemzik korukat.”¹⁸ Ráday, Virág és Csokonai honfoglalási témájú eposzterve – amelyekről a későbbiekben még szó lesz – az idők folyamán a Vörösmarty-szakirodalomban, illetve a honfoglalási témát feldolgozó tanulmányokban Aranyosrákosi Székely Sándor mellett a legfontosabb előzményekké lettek.¹⁹ Terhes Sámuel műve a ritkábban idézettek között van, de olykor azért előfordul. Horváth Károly például így ír: „A párrímes alexandrinokban írt magyar őskort idéző költemények Etédi Sós Márton, Perecsényi Nagy László és Terhes Sámuel művei még sokban a barokkos és dugonicsos hagyományok folytatói.”²⁰ Bár Horváth nem teszi világossá, hogy melyik Terhes műre utal, a szerző műveinek ismeretében egyedül az *Árpádiász* jöhet szóba. Abban az esetben, ha a mű címén kívül szilárdabb megerősítésre, ne adj Isten, a mű szövegére lenne szükségünk, már nagyobb bajban találnánk magunkat. Horváth ugyanis nem hivatkozik az általa forgatott példányra, Waisbecker Ede pedig legalább arra hivatkozik, hogy a Tudományos

¹⁴ MEZEI, *i. m.*

¹⁵ ETÉDI SÓS Márton, *Magyar gyász: Vagy-is II. Lajos magyar királynak a mohácsi mezőn történt veszedelme*, Pest, Landerer, 1792.

¹⁶ *Hunniás, vagy Magyar Hunyadi, az az Ama' híres Magyar Vezér Hunyadi János' életének egygy része, mellyet a' Virgilius' Éneisse' formájába öntve, négy sorú Magyar Strófákkal le-írt* [PÁLÓCZI] HORVÁTH Ádám, Győr, Streibig József, 1787.

¹⁷ GYULAI, *i. m.*, 56–57.

¹⁸ WAISBECKER Ede, *Pázmándi Horvát Endre szépirodalmi munkássága*, Pécs, Karl Könyvesbolt Kiadása, 1927 (Symposion Könyvek, 4), 82.

¹⁹ Ennek kiindulópontja: GYULAI, *i. m.*, 57–58.

²⁰ HORVÁTH Károly, *A klasszikából a romantikába: A két irodalmi irányzat Vörösmarty első költői korszakának tükrében*, Bp., Akadémiai, 1968 (Irodalomtörténeti Könyvtár, 21), 52.

Gyűjteményből szerzett tudomást a mű megjelenéséről²¹ (a hivatkozott oldalon pedig valóban az „új könyvek” között található Terhes eposza),²² Szinnyei József is felveszi a művet Terhes Sámuelről írott rövid életrajzához.²³ Maga az eposz viszont nincs meg, az összes nagyobb könyvtár katalógusából hiányzik, és úgy jelenik meg helyel-közzel a szakirodalomban, hogy azt tulajdonképpen senki sem olvasta.

A rejtély megoldását s a készülő eposzról némi információt csak az Ungvárnémeti Tóth László és Terhes Sámuel között kibukkanó irodalmi vita szolgáltat. A személyeskedésektől sem mentes vitából az derül ki, hogy ha a mű valaha el is készült, 1818-ban biztosan nem jelent meg.²⁴ Terhes Sámuel 1819-es *R'i mocéh táninot vagy ujra amalgámzott üveg-táblátska* című könyvecskéjében Ungvárnémeti Tóth szeméretveti, hogy *Árpádiásán* gúnyolódik, majd így folytatja: „Árpádiást írni egész életében elég egy Költőnek. Szerentse még akkor is, ha a' ditső Henriás és a' gyáva la Pucelle köz't közép útra találhat. Ha hús esztendeig el nem készül is hát, várakozzon az Úr, 's álljon addig Tótágast. – Tréfálódni, bohóskodni egy személlyel inkább lehet, de a' Közönség sérthetetlen, – ezt nem szabad ámitgatni 's bolondá tenni. A' tisztelt Kurir' Írójának hitele is szenyved az Úr miatt, mert ha minden jelenteni valót hasonló hiteles kútfőkből merítene, kevés Olvasókat kapna, 's utoljára kenyerének botja is könnyen eltörhetne.”²⁵ Vagyis Terhes Sámuel azzal gyanúsítja Ungvárnémeti Tóth Lászlót, hogy félretájékoztatta a Magyar Kurir szerkesztőjét, amikor a mű megjelenéséről tudósított.²⁶ Bár Terhes gyanúján túl semmi nem bizonyítja, hogy valóban Ungvárnémeti Tóth volt a ludas, annyi mégis biztosan megállapítható, hogy az *Árpádiás* ekkorra még nem készülhetett el, hiszen maga a szerző is jelen kötetét ajánlja az eposz helyett.²⁷ Ráadásul a honfoglaló vezér is felbukkan a kötetben, de ekkor már nem a tervezett eposz körül folyó eszmecsere reflektál a szöveg: Árpád a kötet szerzőjének álmában jelenik meg, hogy figyelmeztesse Ungvárnémeti Tóth Lászlót, hogy ne görögül, inkább magyarul írjon.²⁸

²¹ WAISBECKER, *i. m.*, 82.

²² TudGyűjt. 1818/10, 127. A kötet címe ezek szerint: *Magyar Arpádiás, vagy is Első Vitéz Magyar Vezéreink életeknek, 's viselt dolgaiknak leírása, kis alexádrin Cadenciás Verseken*. TERHES Sámuel Nagyfalusi Ref. Préd. által, Sáros-Patak, Nádaskay betűivel, 1818.

²³ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, XIV., Bp., Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1981, 28.

²⁴ A vitáról bővebben lásd MERÉNYI Annamária, *Ungvárnémeti Tóth László és Terhes Sámuel polémiaja* = UNGVÁRNÉMETI TÓTH László *Művei*, s. a. r. MERÉNYI Annamária, TÓTH Sándor Attila, a görög szövegeket gond. BOLONYAI Gábor, Bp., Universitas, 2008 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 9), 60–62.

²⁵ [TERHES Sámuel,] *R'i mocéh táninot vagy ujra amalgámzott üveg-táblátska*, [h. n.], [k. n.], 1819, 19–20.

²⁶ Magyar Kurir, 1818/17, szept. 1., 144; 1818/23, szept. 22., 193.

²⁷ [TERHES,] *R'i mocéh táninot...*, *i. m.*, 26.

²⁸ *Uo.*, 72.

Terhes Sámuel eposza bár nem foglal el hangsúlyos helyet a Vörösmarty-elődök között, ahhoz képest, hogy a mű soha sem készült el és soha senki sem fogta a kezében, már az is meglepő, hogy egyáltalán ennyi megjegyzést találni róla. Waisbecker Ede óvatosan csak annyit mond, hogy „alig lehetett hatása”, Horváth Károly már azt is tudni véli, hogy „a barokkos és dugonicsos hagyományok” folytatója, és – bár nem az Árpád-epika kapcsán emlékszik meg róla – Fehér Katalin egy a költő életét és munkásságát röviden ismertető lábjegyzetben a következő megállapításra ragadtatja magát: „»Magyar Árpádiás« (Sárospatak 1818) című elbeszélő költeménye jelentős alkotás.”²⁹ Teljes joggal merülhet föl a kérdés: hogyan lehetséges egy soha el nem készült műről ilyen határozott értékítéletet hozni? És természetesen legalább ennyire jogosan merülhet föl egy másik kérdés: én miért foglalkozok ennyit egy nem létező eposszal? A fentebbi példák azt mutatják meg, hogy a honfoglalási eposz, ezen belül is az Árpád-eposz megalkotásának „vágya” olyannyira mélyen szervesült a magyar irodalomtörténeti hagyományba, hogy már-már ezt a „vágyat” is (mint elvárást, mint műfaji hagyományt stb.) meg kellett konstruálni. Hagyjuk most figyelmen kívül, hogy irodalomszociológiailag vajon értelmezhető-e az a gyakran megjelenő álláspont, amely valamiféle közösségi elvárást rekonstruál a hősepikával kapcsolatban. Elegendő csak annyit megállapítani: Vörösmarty eposzának egy hagyományt beteljesítő és egy újabb hagyományt megalapozó funkciója éppen e töredékes elemek egészévé illesztésével nyerhette el magyarázó erejét.

Az eposzírás toposzkincse

Következzenek azok az esetek, amikor filológiailag jóval szilárdabb talajon állhatott a Vörösmarty-irodalom. A továbbiakban a három töredékkel és a két megvalósult kortárs eposszal foglalkozom, amelyeket Gyulai óta a *Zalán futása* legfontosabb bemérési pontjaiként tarthatunk számon. Gyulai Pál Vörösmartyról írott monográfiájában, a 18. századi epikát kárhóztató sorai után, teszi fontos megállapítását a magyar irodalom nemzeti eposz iránti epekedéséről: „Így állott epikai költészetünk a 19. század elején, pedig közönség és irodalom semmit sem óhajtott inkább, mint egy eposzt, a dicső múltat a sivár jelen kárpótlásául.” E közösségi felbuzdulást Gyulai azonnal tovább szűkíti és konkretizálja: „Írók és közönség buzdították egymást, s Árpád honfoglalásának megéneklését kívánták hallani. Már Ráday Gedeon készült egy *Árpádiász*-t írni, Csokonai fölhagyott minden egyébvel, hogy – amint maga mondja – »halála napjáig azon a heroica epepeán dolgozhassék, melyet Árpádról, vagyis a magyarok kijöveteléről akart a maradék számára Homerus és Tasso nyomdokain készíteni.«” Végül Gyulai áttér a narratíva azóta szintén kanonizált elemeire: Horvát István nyilvánosan fölkéri Pázmándi Horvát Endrét, hogy írja meg *Árpádját*, míg Aranyosrákosi Székely Sándor

---

²⁹ FEHÉR Katalin, *A Felső Magyar Országi Minerva és a művelődés*, MKSz, 118(2002), 4. sz., 378.

is előáll hároménekes kiseposzával.³⁰ Utóbb e körbe még Virág Benedek töredéke került be, bár kétségtelen, hogy a Vörösmarty-szakirodalom ritkábban emlegeti azt. (Tóth Dezső például „töredékekről” beszél, de a Kazinczy-levelezésben fönmaradt expozíció kivül, más töredéknek nem bukkantam a nyomára.)³¹ Mezei Márta könyvében már óvatosabban jár el e tetszetős irodalomtörténeti narratívával kapcsolatban, és rámutat, hogy az őstörténeti vagy honfoglalási témák megéneklésével más volt a reformkori költők célja és indíttatása, mint pár évtizeddel korábban alkotó társaiké, miközben a kiemelt motívum (a honfoglalás) és ehhez kapcsolódóan Árpád alakja nem veszíti el kitüntetett helyzetét.³² Óvatosságában az a Szabados György is osztozik, aki talán eddig legkimerítőbben sorolta föl az Árpád vezért középpontjába állító epikus irodalmat.³³ Ha összeszedjük a korabeli magyar nyelvű verses próbálkozásokat, azaz eltekintünk például a Csáti Demeternek tulajdonított krónikás énektől vagy Dugonics regényétől – mindössze négy szöveg (Ráday Gedeon, Csokonai Vitéz Mihály, Virág Benedek és fenntartásokkal Batsányi János) előzte meg Vörösmartyét. (Ezek közül eddig messze Csokonai töredéke kapta a legtöbb figyelmet természetesen.) Itt érdemes arra is figyelmeztetni, hogy Vörösmarty valószínűleg nem is ismerte e szóba jöhető szövegek mindegyikét: a töredékek közül feltehetően csak Ráday Gedeonét olvashatta.³⁴ Mégis érdemes lehet ezek összevetése, amennyiben megmutathatják azt, hogy milyen poétikai lehetőségek állhattak az eposzírók előtt ebben a korban.

Mind a korábban idézett, meg sem született, csak hipotetikusan létező eposzok, mind a töredékek körüli kortárs diskurzus azt mutathatja meg, hogy Vörösmarty mennyiben követte az Árpád-eposszal birkózó elődeit, és mennyiben szegült ellen e tradícióknak. Érdemes újra felidéznünk a Terhes Sámuelről már idézett szavakat, miszerint „Árpádiást írni egész életében elég egy Költőnek”, illetve: „[h]a húsz esztendeig el nem készül is hát, várakozzon az Úr”. Terhes itt arra utal, hogy egy Árpádról szóló eposz megírása olyan hosszadalmas és felelősségteljes munka, amely a költőt életpályája végéig foglalkoztathatja és életművét is betetőzi. Véleménye egyáltalán nem számít kirívónak a korban, hiszen Csokonai Vitéz Mihály több levele, illetve a *Lilla-*

³⁰ GYULAI, *i. m.*, 1985, 56–57. CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Árpád* = Cs. V. M., *Költemények*, 5, s. a. r. SZILÁGYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 2002 (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei; a továbbiakban: CSVMÖM, *Költemények*, 5), 241–242; RÁDAY Gedeon, *Árpádról írandó bajnoki éneknek kezdete, mely még fels. József császár gyermekségében íratott és a német s francia szorosabb versmérték szerént szabattatott*, Magyar Musa, 1787/27, 215; PÁZMÁNDI HORVÁT Endre, *Árpád*, Pest, Beimel József Könyvnyomtató Intézete, 1831; ARANYOSRÁKOSI SZÉKELY Sándor, *A székelyek Erdélyben*, kiad. HEINRICH Gusztáv, Bp., Franklin, 1897 (Régi Magyar Könyvtár, 1). (Utóbb eredetileg 1823-ban jelent meg az Igaz Sámuel szerkesztette *Hébe zsebkönyvben*.)

³¹ TÓTH Dezső, *Vörösmarty Mihály*, Bp., Akadémiai, 1974², 62.

³² MEZEI, *i. m.*, 42–60.

³³ SZABADOS György, *Árpád írói: Vörösmarty és előzményei*, Tiszatáj, 52(1998), 1.sz. (Diákmelléklet)

³⁴ Bár kisebb merítéssel dolgozva, de Borbély Szilárd is fölhívta az előzmények csekély számára a figyelmet. Lásd BORBÉLY Szilárd, *Arany eposza* = B. Sz., *Árkádiában: Történetek az irodalom történetéből*, Debrecen, Csokonai, 2006 (Alföld Könyvek, 19), 203.

kötet kéziratban maradt előszava is arról tanúskodik, hogy élete végéig szerette volna *Árpádiászat*át írni: „és az apróságokon keresztül esvén, magánosságra szenteltt életemnek további minden részét ÁRÁDról és *a' Magyarok' kijöveteléről* irandó Epopoeámra fordíthatom.”³⁵ Szilágyi Márton kutatásai alapján ugyanezt a célt szolgálta például Csokonai házépítése is, mely szavatolta volna a háborítatlan környezetet az *Árpádiász* megszületéséhez.³⁶ Ugyancsak az egészen életen át írt nagy mű képzetkörére utal Csokonai körültekintő és hosszadalmas anyaggyűjtése, melynek során Kijevbe is elszertett volna jutni. Ennek a folyamatnak a két legfontosabb dokumentuma a *Kivonatok az Árpádiászhoz*³⁷ és a *Árpádiásznak Schematismusa 's formája*³⁸ című rövid írásai, melyekben Cornides Dániel nyomán a magyar ősvallást mutatja be, illetve a leendő eposz vázlatát nyújtja.

Csokonai esetében a vergiliusi minta nem pusztán a nagy mű élete végig tartó írását jelenti, hanem annak a vergiliusi pályaképnek az alkalmazását is, mely az ifjúkorhoz a szerelmi, a férfikorhoz a hősi költészetet társítja. Ezt nemcsak Csokonai értette magára, hanem az őt övező kultusz és az ennek nyomán kibontakozó életrajzi hagyomány is ezt a narratívát folytatta, bővítette és pontosította. Szilágyi Márton Oláh Károly egyik versét idézve jegyzi meg, hogy az „sokkal inkább táplálkozhat egy olyan, 1861-re már látványosan és sokoldalúan kiépült, kultikus Csokonai-értelmezésből, amely magának a költő önértelmező leírásait vette alapul, például a *Lilla*-kötet előszavát, s az ott sugallt életmű-értelmezést a vergiliusi mintára fölvezette, a szerelmi költészettől az eposzig vezető útról.”³⁹ Bár a szerelmi költészettől való eltávolodást Terhes Sámuel nem inaugurálja ilyen nyíltsággal, ettől függetlenül ez a konstruált pályakép az ő munkásságára is rávetíthető, hiszen első, 1811-es kötete, a *Ziza, vagy az én tüzem* csupa szerelmes dalból áll.⁴⁰ 1819-es kötetében viszont már élete végső céljának az *Árpádiász* megírását tekinti.

Ez a modell egyáltalán nem idegen a magyar nyelvű eposzírói hagyománytól, hiszen már Zrínyi Miklós is ennek a toposznak felelevenítésével kezdi a *Szigeti veszedelmet*:

---

³⁵ CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Előbeszéd [a Lillához]* = Cs. V. M., *Tanulmányok*, s. a. r. BORBÉLY Szilárd, DEBRECZENI Attila, OROSZ Beáta, Bp., Akadémiai, 2002 (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei), 86.

³⁶ SZILÁGYI Márton, *A költő mint társadalmi jelenség: Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*, Bp., Ráció, 2014 (Ligatura), 433.

³⁷ CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Kivonatok az Árpádiászhoz* = Cs. V. M., *Feljegyzések*, s. a. r. BORBÉLY Szilárd, DEBRECZENI Attila, OROSZ Beáta, SZÉP Beáta, Bp., Akadémiai, 2002 (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei), 202–205.

³⁸ CSVMÖM, *Költemények*, 5, 900–904.

³⁹ SZILÁGYI, *i. m.*, 370.

⁴⁰ *Ziza, vagy az én tüzem: Ötven eredeti Magyar dalokban, A' Szerző az ifjú Érzéki [TERHES Sámuel]*, Patak, k. n., 1811.

Én, az ki azelőtt ifju elmével
Játszottam szerelemnek édes versével,
Küszködtem Viola kegyetlenségével:
Mastan immár Mársnak hangasabb versével

Fegyvert s vitézt énekek,⁴¹

Vörösmarty szintén erre a hagyományra utal, amikor a *Zalán futása* expozíciójában az eposz narrátora saját életpályáját ugyanennek a mintának megfelelően írja le:

Engem is, a' nyugalom' napján, ily év hozza fényre
Már késő unokát, ki előbb a' lányka' mulandó
Szépségén függetem gondatlan gyermeki szemmel,
'S rajta veszett örömem' dalait panaszosra cserélvén.
Hasztalanul eget és földet kérlelve betölték.
Mégis az ifjúság' háborgó napjai múltván,
Biztos erőt érzek: kebelemben nagyra kelendő
Képzletek villannak meg, diadalmas Ügekről,
S a deli Álmosról, s Álmosnak büszke fiáról,
Párducos Árpádról... Óh hon!⁴²

Az persze már az expozícióból kiderül, hogy Vörösmarty a vergiliusi szerepmódel pusztá megidézésénél jóval tovább megy. A *Zalán futásának* narrátora ugyanis nemcsak munkásságának fejlődését mutatja be, hanem saját szerepét is tágasabb összefüggésben értelmezi. Nem pusztán arra áll készen a költő, hogy az olyan komolytalan témák megéneklése után, mint a szerelem és az a fölött érzett bánat, végre a férfias témák felé forduljon, hanem ezt a tettet – igazi bárdköltőként – a nemzet életének szempontjából értelmezi. A költő nem egyszerűen csak emlékszik a dicső múltra, és megénekli azt, hanem egyben az emlékezéssel a nemzetet is felrázni igyekszik azért, hogy az aranykor újra beköszönthessen.⁴³ A Szörényi László által említett „volubilis Fortuna” képzetén túl Vörösmarty ebben a témában is támaszkodhatott epikus elődökre, elég csak az ovidiusi *Metamorphoses* alapkonceptiójára gondolni, de Vergilius eposzának 7. énekében is fontos szerepet játszik a Faunus király által Latiumba hozott aranykor.⁴⁴ Vörösmarty ezt a hagyományt úgy igyekszik továbbgondolni, hogy nem pusztán lehetségesnek tekinti az aranykor visszatérését, hanem ebben a folyamatban vagy a folyamatnak a megindításában döntő szerepet szán a dicső múlt emlékezetét fenntartó költőnek is. E költői beszédmóddhoz jól illeszkedik az az eposzokban szokatlan megoldás is, hogy Vörösmarty nem a fentebb idézett, hagyományosnak tekinthető expozícióval indítja művét (amely a költői pályát írja le), hanem ehelyett múlt

⁴¹ ZRÍNYI Miklós *Összes Művei*, szerk. Kovács Sándor Iván, Bp., Kortárs, 2003 (Magyar Remekírók), 24.

⁴² VÖRÖSMARTY Mihály, *Zalán futása* = V. M., *Nagyobb epikai művek*, 1, s. a. r. HORVÁTH Károly, MARTINKÓ András, Bp., Akadémiai, 1963 (Vörösmarty Mihály Összes Művei, 4; a továbbiakban: VMÖM 4), 51.

⁴³ Lásd SZÖRÉNYI László, „...s hű a' haladékony időhöz”: *Kompozíció és történelemszemlélet a Zalán futásában* = Sz. L., „Multaddal valamit kezdeni”: *Tanulmányok*, Bp., Magvető, 1989 (JAK füzetek, 45), 36.

⁴⁴ Lásd FERENCZI Attila, *Vergilius harmadik évezrede*, Bp., Gondolat, 2010, 132–141.

és jelen végzetes szakadását konstatálja, és ily módon az időbeliség értékdimenzióira irányítja a figyelmet:

Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?
Századok ültenek el, 's te alattok mélyen enyésző
Fénynyel jársz egyedül. Rajtad sűrű fellegek, és a'
Bús feledékenység' koszorútlan alakja lebegnek.
Hol vagyon, a' ki merész ajakát hadi dalnak eresztvén,
A' riadó vak mélységet fölverje szavával,
'S késő százak után, méltán láttassa vezérlő
Párduczos Árpádot, 's hadrontó népe' hatalmát?
Hol vagyon? Ah ezeren némán fordulnak el: álom
Öldösi szíveiket, 's velök alszik az ősi dicsőség.
A' tehetetlen kor jött el, puhaságra serényebb
Gyermekek álltak elő az erősebb jámbor apáktól.⁴⁵

Bár Vörösmarty új elemmel gazdagította az eposzok felütésének és témamegjelölésének tradícióját ez még nem zárja ki, hogy a korábbi eposzi tervek hagyományát követte volna, azokra támaszkodva újította volna meg az általuk képviselt tradíciót. De miben is állt e hagyomány? Szerencsére a különféle Árpádiászoknak legalább az expozíciója fennmaradt, így van egy olyan szűkös szövegtörzsek, mely legalább egyazon poétikai helyzet tekintetében mégis gazdagnak mondható. Nem mellesleg azért is fontos az expozíciók vizsgálata, mivel ezek már önmagukban is arra készíthetik föl az olvasót, hogy az adott mű műfaji hagyományait felismerje. „Az olvasó” – írja Alastair Fowler – „a mű kezdetéhez a címnek köszönhetően már részben hangolva érkezik. A nyitó szavak és témák, így különösen erősen befolyásolják a műfaj iránti elvárásait.”⁴⁶ A többnyire mintaként elfogadott *Aeneis* hagyományozódása azért is fontos kérdés ebben az összefüggésben, mert eleve két szálon fut, és a kétfajta kezdet közötti választás, különböző írói attitűdökre és szerepértelmezésekre utalhat. Leggyakrabban a következő részletet szokás a mű expozíciójának tekinteni:

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Laviniaque venit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
vi superum, saevae memorem Iunonis ob iram,
multa quoque et bello passus, cum conderet urbem
inferretque deos Latio; genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae. (1, 1–7)

Fegyvert s férfiut éneklek, ki a trójai partról
Ítáliába először jött be, a végzete üzte
lavin partra, ki sok földet, tengert bebolyongott
égi harag s a kegyetlen Júnó bosszuja folytán,

⁴⁵ VMÖM 4, 51.

⁴⁶ Alastair FOWLER, *Kinds of Literature: An Introduction to the Theory of Genres and Modes*, Oxford, Clarendon, 1982, 98.

háborúban sokat eltűrt, míg várost alapított,
isteneket hozván Latiumba, hogy ott a latin nép,
Alba atyái emeljék majd fel a római várat.⁴⁷

Kartal Zsuzsa is jelzi fordításának jegyzeteiben, hogy létezik olyan hagyomány, ahol ezeket a sorokat megelőzte négy, Vergilius munkásságát bemutató sor: „Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena / carmen, et egressus silvis vicina coegi / ut quamvis avido parerent arva colono / gratum opus agricolis, at nunc horrentia Martis...”⁴⁸ Kartal Zsuzsa fordításában: „Én aki előbb lágú fuvolán énekeltem verseimet, majd pedig kijövén az erdőből énekemmel a szomszédos mezőket készítettem termékenységre, örömmel töltvén el a leginkább rászoruló parasztokat, most már Mars szörnyű tetteit éneklek...”⁴⁹ Erről a bizonytalanságról az Adamik Tamás által szerkesztett *Aeneis*-kiadás jegyzeteiben ezt olvashatjuk: „E sorok V[ergilius] korábbi műveire, az Eclogákra és a Georgicára utalnak. Az *Aeneis* két kiadója, Varius és Tucca azonban – Donatus szerint – elhagyta őket az első kiadásból, s ettől kezdve a jobb kéziratokban nem is szerepelnek. A mai kiadók és kommentárok többsége tagadja, hogy e sorokat V[ergilius] írta, ám olyanok is akadnak, akik V[ergilius] szerzősége mellett törnek lándzsát, például Duckworth és Stégen. Mindenesetre a korábbi római hagyomány szerint az *Aeneis* az *arma virumque* szókapcsolattal kezdődött”⁵⁰ Anélkül, hogy túl mélyre merülnénk a Vergilius-filológia évezredes bugyraiban,⁵¹ annyi megállapítható, hogy e két hagyomány egymás mellett, egymással versengve van jelen a hagyományban. Zentai Mária arra figyelmeztet, hogy e kettős hagyomány a 18. század végének, 19. század elejének magyar hősepiájában (sőt még azon is túl) tetten érhető. A magyar nyelvű *Aeneis*-fordításokról írja: „A jelentősebb magyar *Aeneis*-fordítók különféleképpen jártak el. Ráday, mint látjuk, szerepelteti ezeket a sorokat, Baróti Szabó Dávid, az első teljes fordítás készítője nem. Csengeri János szerepelteti, de megjegyzi, hogy általában nem tulajdonítják Vergiliusnak. Lakatos István és Kartal Zsuzsa, a két legújabb fordító, elhagyja.”⁵² Külön jelentőséggel bír, hogy éppen Ráday Gedeon tartotta elfogadhatónak a vergiliusi életpályamodellt is bemutató expozíció lefordítását.

⁴⁷ VERGILIUS, *Aeneis*, ford. KARTAL Zsuzsa, Bp., Eötvös József Könyvkiadó, 1995 (Eötvös Klasszikusok, 2), 8. – A továbbiakban az idézett *Aeneis*-szövegrészek magyar fordítását ebből a kiadásból adom meg.

⁴⁸ VERGILIUS, *Aeneis I–VI.*, kiad. szerk. ADAMIK Tamás, bev. ADAMIK Tamás, BOLLÓK János, jegyz. ADAMIK Tamás, B. RÉVÉSZ Mária, BOLLÓK János, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001² (Auctores Latini, 21), 34. – A továbbiakban a latinul idézett *Aeneis*-szövegrészeket ebből a kiadásból adom meg.

⁴⁹ *Uo.*, 215.

⁵⁰ *Uo.*, 34.

⁵¹ Az *Aeneis* expozíciójának értelmezéséhez bővebben lásd Anthony David NUTTALL, *Openings: Narrative Beginnings from the Epic to the Novel*, Oxford, Clarendon Press, 1992, 1–32.

⁵² ZENTAI Mária, *Egy magyar gróf Pindus útján = Serta Pacifica: Tanulmányok Fried István 70. születésnapjára*, szerk. ÁRMEÁN Otília, KÜRTÖSI Katalin, ODORICS Ferenc, SZÖRÉNYI László, Szeged, Pompeji Alapítvány, 2004, 204.

Ahogy arra Zentai Mária is fölhívta a figyelmet, ugyanezt a gesztust már önmagára alkalmazva beépítette Árpád-töredékébe is az invokációval összevonva:⁵³

Múzsám! Kinél tört út már régen Pindus útja,
S tudod jól, hol fakad a szűzek rúgott kútja,
Sőt játszottál is te nádsípon verseket,
Végy most trombitát, kezdj hangosb éneket!⁵⁴

Zentai Mária szerint egyáltalán nem véletlen, hogy épp Ráday volt az, aki elfogadhatónak és megtermékenyítőnek tartotta a kétes hitelű hagyomány felelevenítését, hiszen Zrínyi nagy rajongójaként és újráfelfedezőjeként egy olyan példaképre hivatkozhatott, aki szintén erre a tradícióra támaszkodva írta meg művét.⁵⁵ Később Vörösmarty ugyancsak Zrínyire hivatkozva eleveníti fel e hagyományt, illetve értelmezi újra. Bár Rádayra ebben az összefüggésben nem hivatkozik, előzményként Zrínyi művét büszkén vállalja: „Zrínyi, kinél e’ nemben feleink között nagyobbat nem ösmerek, s kit minden Magyarnek ösmerni kellene, a’ halhatatlan Zrínyi, valamint hadi tetteiért, úgy írásaiért is figyelmet, hálát érdemel hazájától.”⁵⁶ Az viszont talán már Ráday Gedeon hatását mutathatja, hogy Vörösmarty elődjéhez hasonlóan a Zalán ellen vívott alpári csatát választja eposza főtárgyául, hiszen ennek az ígérete már Ráday töredékéből is kiolvasható:

Szint ilyen volt Árpád. Hiában gyűjtött népet,
Mind számost, mind erőst, mind fegyverére szépet
Amaz bolgár Salán; hiában állott még
Népéhez a görög és tót nemzetség;
Mert valahányszor ők megállni harcban mertek:
Mindannyiszor a harc gyalázatjokra lett,
S az ott remélt dicső diadalom helyett
Csak ocsmány szaladást s rút mézszárszéket nyertek.⁵⁷

Zentai Mária óvatosságra int e filológiai leszármazással kapcsolatban: „Lehet tehát, hogy Ráday mégiscsak ezt a másik, az antik poétikák, Arisztotelész és Horatius által is javallott szerkezeti megoldást választotta volna: egyetlen kiemelt esemény köré csoportosítani a cselekményt. A töredék megengedi azt a feltételezést, hogy Vörösmarty előtt már Ráday is az alpári csatát szemelte ki erre a célra.”⁵⁸ Az is előfordulhat, hogy mind Ráday, mind Vörösmarty műve a *Szigeti veszedelemre* vezethető vissza. Sőt, talán az is megkockáztatható, hogy rota Vergilii képzetét felidéző expozíciók írói éppen Zrínyi Miklós hatására döntöttek úgy, hogy művüket összhangban az ókori poétikai hagyománnyal a honfoglalási téma egy kisebb szeletére összpontosítják.

⁵³ *Uo.*, 205.

⁵⁴ RÁDAY, *i. m.*, 215.

⁵⁵ ZENTAI, *i. m.*, 204–205.

⁵⁶ VÖRÖSMARTY Mihály, *Jelentés* = VMÖM 4, 347.

⁵⁷ RÁDAY, *i. m.*, 215.

⁵⁸ ZENTAI, *i. m.*, 206.

Amilyen tetszetős e leszármazási sor (Zrínyi–Ráday–Vörösmarty), olyannyira problematikus ennek a többi szerzővel való bővítése. Virág Benedek például töredékébe nem építi be a rota Vergílii eszméjét, hanem a kanonikus hagyomány földelésével kezdi művét:

Rettenetes hadakat, 's egy lelkes Scitha Vitéznek
Tetteit énekelem, ki vadon Honnyának öléből,
Intetvén az Egek titkos végzéseik által,
E' nemes országnak boldog mezejére verődött.⁵⁹

Ugyanezt a hagyományos vergíliusi expozíciót idézi föl néhány évtizeddel később befejezett Árpád-eposzában Pázmándi Horvát Endre is:

Férfiat éneklek, ki hadával Volga türemlő
Habjait átszégvén, Etelének hajdani földét
Nemzeteket leverő harczokkal vissza szerezte,
És az erős Magyarok birodalmát fegyvere élén
Négy folyamok körülött alkotta örökre valóvá.⁶⁰

S ugyanígy jár el Csokonai is *Árpád*-töredékében:

Rettentő hadakat, vért és egy Nemzeti szörnyű
Bajnokot éneklek! – 'S a' bús Hadak Istene' bátor
Hét Fő Hadnagyait! – kik a' maga lakta-helyéről
Egy Isten vezetése alatt bújdosni kiindúlt
'S mind földön, mind a' vizeken, mind ellene támadt
Hartaiban nagyokat szenvedt Europai leg-szebb
Nemzetet, a' Pannon bóldog mezejére vezették.⁶¹

Csokonai szerepe ebben az összefüggésben azért is kitüntetett fontosságú, mert – ahogy már utaltam rá – költői pályáját ő maga is, majd később az életrajzi hagyomány is a vergíliusi szerepmódel szerint értelmezte. Ez az értelmezői keret – bármennyire konstruált is – annak ellenére tűnik alkalmazhatónak a Csokonai életművének leírására, hogy a főmű már nem készülhetett el. Éppen ezért igen feltűnő, hogy az életrajzi leveleiben propagáló Csokonai *Árpád*-ja expozíciójából végül mellőzi a reflexiót.

Az eposzi expozíciók vizsgálata alapján kijelenthető, hogy az Árpád-töredékek és az elkészült művek korpusza nehezen illeszthető ugyanabba a hagyományba. Ha mindenáron ragaszkodunk ahhoz, hogy egy olyan fejlődési ívet rajzoljunk fel, amelynek a csúcspontja a *Zalán futása*, akkor ennek a két legfontosabb előzményét az eposzok expozíciói alapján Zrínyi Miklósban és Ráday Gedeonban láthatjuk. Ez jelenti egyrészt a tematikus hagyományozódást is, hiszen Vörösmarty a honfoglalás korába helyezi eposza cselekményét, és annak központi témájaként a Zalán fölött aratott diadalt helyezi, ezzel a szűkítéssel pedig jelentősen különbözik Csokonai tervétől és Pázmándi Horvát

⁵⁹ Virág Benedek Kazinczy Ferencnek, h. n., 1802. október 23. = KazLev. II, 537.

⁶⁰ PÁZMÁNDI HORVÁT, *i. m.*, 3.

⁶¹ CSVMÖM, *Költemények*, 5, 241.

eposztól, amennyiben ezek inkább enciklopédikus igényűek (hiszen a honfoglalás egészét igyekeztek megénekelni az őshaza elhagyásától az új haza teljes elfoglalásáig).

Vörösmarty Mihály normaszegései nem pusztán a narrátor pozíciójának és szerepének újraértelmezésében érhetőek tetten, hanem már abban a körülményben is, hogy ő mindössze 25 éves volt, amikor műve megjelent. Ez hatalmas kontrasztot mutat a Csokonai és a Terhes által hangoztatott állásponttal és Pázmándi Horvát gyakorlatával. Előbbi kettő az Árpád-eposzt életművük jövődöbéli betetőzéseként képzelték, egy olyan nagy műként, melyen életük végéig dolgoznak. Ezt az elképzelést ismét csak (ki más?) Vergilius és kommentátorai hagyományozták az Árpád-eposszal kísérletezőkre, hiszen köztudomású, hogy váratlan halála miatt Vergilius sem tudta befejezni művét, amire az *Aeneis*ben maradt félsorok is utalnak.⁶² (Ilyenformán akár azt a feltételezést is meg lehetne kockáztatni – bár bizonyítani nemigen lehet –, hogy a töredékben maradt kísérletek a nagyfokú hagyománytisztelet miatt, szándékoltan nem készültek el...) Vörösmarty viszont igen fiatalon jelentette meg eposzát, és ez egy sajátos paradoxonhoz vezetett a Vörösmarty-értésben: egyfelől a *Zalán futása* egy ígéretes életmű nagyszabású és megdöbbentő erejű kiindulópontja lehetett, másfelől – híven a vergiliusi hagyományhoz – egy pálya meghaladhatatlan csúcspontja. Talán erre utal Kazinczy Ferencnek a *Zalán futásáról* elejtett megjegyzése, mely éppen a kapkodást, a kidolgozatlanságot teszi szóvá: „Zalánnal Literatúránk és korunk kevélykedhetik; de Zalán is sokat nyert volna, mint minden egyéb munka, ha V. követte volna a’ Horátz’ intését.”⁶³ Kazinczy Ferenc valószínűleg a következő Horatius-helyre gondolhatott:

Siquid tamen olim
scripseris, in Maeci descendat iudicis auris
et patris et nostras, nonumque prematur in annum
membranis intus positis: delere licebit,
quod non edideris, nescit vox missa reverti.⁶⁴

De ha egyszer mégis akarnál
írni, szavald el elébb, hogy Maeciusunk füle hallja
s még az apádé és az enyém. Teljék le kilenc év,
addig tedd el jól, mert hátha javítani kéne.
Hogyha a szó elszállt, nem hívhatod azt soha vissza.⁶⁵

Vagyis Kazinczy Horatiusra is támaszkodva vélekedhetett úgy, hogy Vörösmarty rohamtempóban megírt, mindössze 25 évesen kiadott eposza elhamarkodott volt. Többérvnyi érleléssel sokkal jelesebb művel gazdagíthatta volna a magyar irodalmat.

⁶² Erről lásd FERENCZI, *i.m.*, 147–148.

⁶³ Kazinczy Ferenc Guzmics Izidornak, Ujhely, 1827. március 16. = KazLev. XX, 223.

⁶⁴ HORATIUS, *De Arte Poetica* = H., *Epistulae*, bev., jegyz., kiad. BORZSÁK István, Bp., Tankönyvkiadó, 1969 (Auctores Latini, 10), 216–217.

⁶⁵ HORATIUS, *Ars Poetica: Piso Atyához és fiaihoz* = H. *Összes művei*, ford. BEDE Anna, Bp., Európa, 1989, 340.

Más szemszögből vizsgálva Vörösmarty gesztusát, inkább azt tartom feltűnőnek, hogy Vörösmarty nem törekedett egy jól körülhatárolható költői imágó megalkotására, mint ahogy azt Csokonai tette. Bár megidézte művében a rota Vergílii képzetét, ám ez inkább tekinthető egyfajta narrátori fogásnak, mint egy életpálya konstruálásának. Ami pedig ebből az allúzióból nem pusztán narrátori fogás, műfaji követelmény, az a Zrínyi Miklós költői életművével vállalt rokonság hangsúlyozása. Vörösmarty fontosnak tartotta a műfaji minták fölidézését művében, de az föl sem merült benne, hogy a hagyományt költői pályájára, költői imázsalkotására is kivetítse. Igaz ez annak ellenére is, hogy Vörösmarty a *Zalán futásán* is eszközölt változtatásokat a későbbi kiadásokban, hiszen a módosításokat nem a vergíliusi minta követése szülte, inkább a Vörösmarty történelemszemléletében bekövetkezett változás.⁶⁶

Királynők és történetmondók

A Vörösmarty-szakirodalom tehát egy még töredékességében is széttartó tradíciót próbált összegereblyézni, azért hogy a *Zalán futásának* előzményeit felmutathassa. Ez az igyekezet abból a – véleményem szerint hibás – előfeltevésből fakadt, hogy elsősorban a mű témáját tekintették olyan jelzőfénynek, amelynek követésével értelmezni lehet a mű szerzőjének céljait. Pedig egy mű témája önmagában igen halvány segítséget nyújt ahhoz, hogy megragadnassuk műfajiságát. Elegendő – a konkrét példánál maradva – arra utalni, hogy ezen az alapon Dugonics András *Etelkája* szintén fontos pillére lett annak az elbeszélésnek, mely a *Zalán futásának* előzményeit veszi sorba.⁶⁷ A kor műfajelméleti gondolkodásában bár nem számított döntő fontosságúnak a művek versformája, vagyis elképzelhető volt, hogy egy eposz prózai formát öltön,⁶⁸ a Dugonics által hivatkozott hagyományok viszont nem feltétlenül támasztják alá az ezzel a témával kapcsolatban fontosnak tűnő vergíliusi eredetet. Talán a tematikus tradíció dúsításának az igénye miatt vált lehetségessé az is, hogy Peretsényi Nagy László ősmagyar korban játszódó utazós történeteit is Vörösmarty Mihály tradíciójához kapcsolták többen (például Mezei Márta vagy Bíró Ferenc),⁶⁹ holott azok sokkal inkább az Argonautikák szövegcsaládjához tartoznak. (Ez természetesen nem jelenti azt, hogy Vörösmarty eposzaival vagy a töredékes kísérletekkel semmiféle műfaji rokonságban ne állnának, hanem inkább mutatja azt a hangsúlyeltolódást, ami a harcosabb vergíliusi hatást mutató eposzok és a szerelmi tematikát preferáló Argonautikák között áll fenn.)⁷⁰

⁶⁶ GERE, *i. m.*, 29–30.

⁶⁷ Lásd TÓTH, *i. m.*, 61–62; HORVÁTH, *i. m.*, 280–281.

⁶⁸ Lásd pl. ZENTAI, *i. m.*, 199; 202.

⁶⁹ BÍRÓ FERENC, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., Balassi, 1998³, 179; MEZEI, *i. m.*, 57.

⁷⁰ Lásd FERENCZI Attila, *Valerius Flaccus és az epikus hagyomány*, Bp., Argumentum, 2003 (Apollo Könyvtár, 24).

Ennél is nagyobb nehézséget okoz Voltaire eposzának (*La Henriade*), illetve magyarországi hatásának mellőzése, sőt olykor károsnak minősítése ebben a kontextusban. Ugyanis még abban az esetben is fontos lenne számot vetni *La Henriade*-dal, ha valóban egy kivételesen rossz műről lenne szó. „Minden irodalmi mű módosítja azokat a műfajokat, amelyekhez tartozik. Ez nem csak a zseni drasztikus újításaira és alkotásaira igaz. A leginkább imitatív mű, éppen amikor szolgálai módon megalázkodik az általános konvenciók előtt, mégis hatással van rájuk, ha csak aprólékosan és közvetve is. Egy konvenciót ismerőssé és félreérthetlenné fog tenni, egy másikat lanyhává és visszataszítóvá. Ebből következően minden műfaj folyamatosan metamorfózison megy keresztül. Ez valóban a legfontosabb módja annak, ahogy az irodalom maga is változik.”⁷¹ Vagyis Voltaire *La Henriade*-jának megjelenése és lelkes magyarországi recepciója után, Vörösmarty már nehezen olvashatta Vergiliust Voltaire figyelmen kívül hagyásával. Ebben a viszonylatban azonban sem szabad a szolgálai követés és az újító zseni két szélsősége egyikén elhelyezni Vörösmarty eposzát. Inkább érdemesnek tartom egy példán keresztül bemutatni azt, hogy milyen helyeket és miért építhetett be vagy hagyhatott ki eposzaiból – azaz voltaképpen azt, hogy miképpen hagyományozódnak tovább eposzok helyei.

Közismert és sokat idézett része az *Aeneis*nek, amikor Aeneas elmeséli Didónak népe hányattatásait:

Conticuere omnes intentique ora tenebant;
inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
Infandum, regina, iubes renovare dolorem, [...]

Elhallgattak mindjárt és szájátva figyeltek.
Aeneás atya így szólt ágyán felmagasodva:
„Rettenetes fájdalmat akarsz felidézni, királynő, [...]” (2, 1–3)

Az olvasó az ezt követő elbeszélésben értesülhet Trója pusztulásáról és a túlélők hosszadalmas tengeri útjáról, amelynek végén egy vihar miatt kénytelenek voltak Karthágó partjainál kikötni. Az Aeneas által mesélt történet betoldása nem pusztán egy elbeszélői bravúr, amelynek segítségével megismerhetjük a mű belső idején kívül történeteket, hanem hangsúlyossá teheti a Didóban Aeneas iránt felgyulladt szerelmet, hiszen

Nec non et vario noctem sermone trahebat
infelix Dido longumque bibebat amorem,

Változatos csevegéssel még nyújtotta az éjjelt
balsorsú Dídó, hiszen egyre csak itta szerelmét[.] (1, 748–749)

Dido azért kíváncsi oly nagyon Aeneasnak és népének történetére, mert minél tovább szeretné hallani és látni az ifjút. Később a kölcsönösnek bizonyuló szerelem okozza Dido vesztét, Aeneas ugyanis a személyes boldogság és az új haza alapításának

---

⁷¹ FOWLER, *i. m.*, 23.

történelmi, isteni eredetű tette között kénytelen választani, és fölismeri e kettő összeegyeztethetlenségét.

A betéttörténetek efféle megformálása természetesen már eleve egy másik eposzi hagyomány újraértelmezése: Vergilius az *Odüsszeiából* merítette azt, ahol Odüsszeusz a phaiákok előtt meséli el kalandjait és társai pusztulását. Van azonban két fontos különbség: egyrészt Odüsszeuszt itt nem a szerelmes nő kéri föl a történet megéneklésére, hanem apja, Alkinoosz (8, 573–586), másrészt a szerelmi szál (Nauszikaá valóban gyöngéd érzéseket táplál az idegen utazó iránt)⁷² olyan nagy és tragikus jelentőséggel nem bír a szereplők sorsára. Homérosznál a retrospektív betoldás bonyolítja a mű amúgy sem egyszerű narratív szerkezetét, segít a csak pár énekkel korábban megismert címszereplő háttértörténetének megismerésében, valamint bemutatja az olvasóknak Trója pusztulását, ugyanakkor az eposzi hős érzelmeivel nem kapcsolódik össze. Voltaire eposza ismét újragondolja e helyet. Nála ugyanis a segítségért esdeklő későbbi IV. Henrik és I. Erzsébet angol királynő között a sajnálaton túl semmilyen emocionális kapcsolat nem alakul ki:

„Nagy Vitéz! ki láttad Házad’ sok kínjait,
„Kiben Vález Romlást, vagy hű gyámolt lele,
„Mond-meg, mi lántz kötött ismét öszve vele?
„Kit kérdjek-meg inkább, mint a’ Burbon’ száját?
„Fesd-le hát Francz Ország’ szomorú tábláját.

Nagy Királyné! mond ő, jaj! hogy vegyem számra,
A’ szörnyű kint, melly gyúlt nyomorúlt Hazámra! (1, 368–374)⁷³

Ahogy az idézetből is látszik, Voltaire itt a vergiliusi hagyományra utal, hiszen majdnem szó szerint megismétli az eposzi hős Didóhoz intézett első szavait. Annak ellenére, hogy Voltaire kiveszi a jelenetből a szerelem és nemzeti ügy közötti feszültséget, annyiban mégis fontos, hogy az epikus tradíció keretei között ezzel a trükkel is hangsúlyozni tudja a mű hőségének Aeneasét idéző nagyságát és vitézségét. Itt és most csak utalhatok arra a nagy hatású változásra, amely a szerelem (és úgy általában az érzelmek kifejezésének) vonatkozásában végbement a 17–19. században. Miközben a lelkek társalkodásaként, majd testi ingerek reakciójaként értett szerelem fogalmi hálójá egyre jobban kialakult (nem utolsósorban irodalmi művek közvetítésével), az eposzi hős egyre inkább elvesztette belső érzelmeit és individuális indulatait. E hőstípus az újkorban éppenséggel

⁷² „És hogy a kádból szállt ki, a bent borozó mulatókhoz / ment. És Nauszikaá, ki az égtől kapta a báját, / mesteri művü tető pillére tövében amott állt, / s elbámulva csodálta Odüsszeuszt, látva szemével” (8, 456–459).

⁷³ PÉCZELI József, *Henriás (1792)*, s. a. r. Vörös Imre, Bp., Balassi, 1996 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 1), 70.

az érzékeny hősök ellenpárjává lett, és a virtus olyan ideáltipikus példáját jelenítette meg, akinél fel sem merülhet a lélek esendőségéből fakadó érzelmi hullámmászás.⁷⁴

A magyar nyelvű epikában Vergilius és Voltaire követője, Pálóczi Horváth Ádám *Hunniás*ában még távolabb kerül a vergiliusi tradíciótól. Pálóczi Horváth ugyanis egyszerűen hagy ki a történetmesélésből mindenféle nemek közötti interakciót, hiszen a menekülő Hunyadi Drákula egyik fiának adja elő a várnai csata történetét, másrészt a hősi személyek rangját is leszállítja azáltal, hogy bár egy herceg és egy kormányzó beszélgetnek egymással, de ezt egy rablótanyán teszik. Hunyadi válasza a herceg kérésére mégis beleillik a konvencióba:

El-kezdi beszédjét: de már-is könyvezett;
Várna! úgy mond Várna! keserves nevezet!
Kész halál énnékem ez az emlékezet,
Mellyre barátságod mostan kötelezett.⁷⁵

Pálóczi Horváth a félreértések elkerülése végett még egy lábjegyzettel is ellátja ezt a jelenetet, hogy az olvasók és a kései értelmezők a változtatások ellenére is biztosan észrevegyék az allúziót. A *Hunniás* szerzője nemcsak ezzel az allúzióval reflektál a vergiliusi hagyományra, hanem írói céljaként is azt jelöli meg, hogy ő legyen a magyar Vergilius: „Az *Éneis*’ formájára írtam pedig ezen tsekély munkátskát, sok okokra nézve; mind azért, hogy *Virgilius* sok nagy emberek, ‘s még ama’ hajszál-hasogató *Skaliger*’ itélete szerént-is olyan Vers-szerző, a’ kinek az ilyen szabású írásokban párja nints, a’ mint hogy még ama’ nagy emlékezetű *Voltér*-is nem szégyenlette ötet a’ maga Henriássában nagyon, sőt talám felesleg-is majmolni: mind azért, hogy az ilyen mód természettel-is leg-szebb, mind még azért-is, hogy *Hunyadinak* sok-féle viszontagságai-is, ha a’ dolgot nem a’ külső színében, héjjában, hanem belső valóságában nézzük, az *Éneás*’ bújdosásihoz nagyon hasonlítanak.”⁷⁶ Pálóczi Horváth tehát a hasonlóságot Aeneas és Hunyadi János között a viszontagságos életútban és a hősi erényekben látja. Ezt művében azzal a történetileg alá nem támasztható, de műfaji példaképénél is föllelhető motívummal bővíti, amely szerint Hunyadi János annak tudatában állta ki megpróbáltatásait, hogy ezek segítségével fiát trónra segíthesse. Ez csak távolról hasonlít Aeneas országszerzéséhez, illetve fiának, Ascaniusnak dinasztiaalapításához. A példakép efféle használata arra világíthat rá, hogy a kor szerzői az *Aeneis* nem feltétlenül honfoglalási eposzként olvasták és használták, hanem sokkal inkább, mint a legnagyobb epikus elődöt, akihez igazodni, illetve meghaladására törekedni

⁷⁴ A szerelem fogalmának átalakulásához lásd Niklas LUHMANN, *Szerelem – szenvedély: Az intimitás kódolásáról*, ford. BOGNÁR Virág, Bp., Józsefvég Műhely, 1997. Az érzelmek megjelenéséről a hősi epikában lásd LACZHÁZI Gyula, *Hősi szenvedélyek: A heroizmus és a szenvedélyek megjelenítése a XVII. századi magyar epikus költészetben*, Bp., ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék, 2009 (Arianna Könyvek, 1); az indulatok 18. századi átalakulásához: 226–241.

⁷⁵ PÁLÓCZI HORVÁTH, *i. m.*, 41.

⁷⁶ *Uo.*, [III.]

kellett. A tematikus hasonlóság pedig nem az új haza megszerzésében rejlett, hanem a kiváló, Aeneashoz hasonló hős tetteinek megéneklésében.

A *Zalán futásának* értelmezése ily módon eltávolodhat az *Aeneis*-minta követésétől. Tóth Dezső például azt hangsúlyozta, hogy „az *Aeneis* maga is honfoglalási eposz”,⁷⁷ ami természetesen igaz, de ahogy a korban máshogy viszonyultak Vergilius művéhez, úgy már a kortársak sem feltétlenül Vergiliust állították Vörösmarty mellé példaként, hanem – ahogy Kazinczy is tette már idézett levelében – például Ossziánt. Nem a vergiliusi hagyomány lecserélését szeretném javasolni (korábban láttuk annak komoly hatását is), hanem inkább arra hívnám fel a figyelmet, hogy Vörösmarty több eposzi hagyományából is átvett motívumokat és megoldásokat, ráadásul elrejtette, hogy bizonyos megoldások pontosan melyik hagyományból is származnak. Emiatt is fontos, hogy Voltaire-t ne rekeszük ki Vörösmarty mintái közül. Tóth Dezső például érzékeli ugyan a párhuzamot, de némileg szkeptikus annak meghatározó voltát illetően, amikor az Álom külső leírása kapcsán így fogalmaz: „teljesen az allegorizálás iskolás hagyományai, többek közt a Voltaire-mintájú felvilágosodás kori epika sablonjai szerint való.”⁷⁸ Kevésbé szarkasztikusan fogalmazva: Vörösmarty mitológiai gépezetének létrehozásakor többször is támaszkodott Voltaire-re, s nemcsak az Álom allegorikus leírásakor, de például Ármány társai (a Félelem, az Átok vagy a Zűrzavar) megalkotásakor is.⁷⁹

Mindenesetre az kérdés marad, hogy Vörösmarty miért hagyta ki a királynő előtti történetmondás motívumát, hiszen az Árpád-epikában Csokonai személyében volt olyan író, aki lehetségesnek tartotta a jelenet földidézését (nála Árpád a hálitzi fejedelemnének mondta volna el történetét).⁸⁰ Természetesen több oka is lehet annak, hogy Vörösmarty elfordult ettől a Homérosz óta hagyományozódó mintától. Ezek közül a legnyilvánvalóbb a már többször említett hagyománykövetésben rejlik, vagyis Vörösmarty Zrínyi hatására hagyta volna el ennek a történetelemnek az alkalmazását. Láttuk, hogy a jelenet Voltaire-nél és Pálóczi Horváthnál úgy értelmeződik át, hogy inkább lesz a hős feddhetetlenségének példája, és emiatt ki is iktatják e relációból a szerelmi érzést. Az eposz főhősének efféle tökéletes jósága a korban általánosnak volt mondható, hasonló jelenség figyelhető meg a 18. század angol eposzírásában is.⁸¹ Árpád Vörösmarty eposzának főhőseként és a sors megtestesítőjeként valóban ilyen vonásokat mutat. Vörösmartynál éppen Árpád alakjának efféle emelkedettsége miatt szóba sem jöhetett a szerelem, de a sors és az őt megtestesítő hős terve csak akkor válhat valóra, ha a szerelem érzése mégsem iktatódik ki teljesen a mű világából. Másként mondva: az eposzi hős korabeli képzelete kizárta a szerelmi érzés lehetőségét,

⁷⁷ TÓTH, *i. m.*, 67.

⁷⁸ *Uo.*, 79.

⁷⁹ VMÖM 4, 199–200.

⁸⁰ CSVMÖM, *Költemények*, 5, 901.

⁸¹ PETER HÄGIN, *The Epic Hero and the Decline of Heroic Poetry: A Study of the Neoclassical English Epic with Special Reference to Milton's 'Paradise Lost'*, Bern, Francke, 1964.

ugyanakkor a nemzet fenntartásának és hagyományai örökítésének historista problémafelvetése miatt szükség volt mind a „hajnal ölü hölgyekre”, mind a hősökre, akik megtermékenyítik őket. Emiatt is van kitüntetett jelentősége annak, hogy Vörösmarty több egyenrangú hőst szerepeltet művében, vagyis Ete szerelmének beteljesülése teszi lehetővé, hogy az ország benépesedjen, s Árpád terve voltaképpen Ete szerelmén keresztül nyeri el értelmét.⁸² A történetmesélés jelenete éppen a több hős szereplése miatt maradhat benn Vörösmarty művében: Vergiliushoz visszanyúlva e kiüresedett hagyományból éppen a történetmesélés gesztusát értelmezi újra, s a tragikus szerelem motívuma emiatt is válhat még hangsúlyosabbá. Vörösmartynál ugyanis a történetmondás gesztusából a szerelem felébredése már kimarad, sőt Pálóczi Horváthhoz hasonlóan már szigorúan csak férfitársaságban hangzik el a történet. Vörösmarty több módon is megújítja az alaphelyzetet, hiszen két történet is elhangzik, Habilán és Apor története Káreltől, valamint Ügek és Huron harca Leheltől. Maga az elbeszélői helyzet nem pusztán a már tárgyalt hagyományvonalra illeszthető, hanem tipikusan ossziáni jegyeket is mutat. Ismét fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy ez nem jelenti azt, hogy olvasóként szükséges volna az egyik vagy másik hagyományértelmezés javára döntünk. Sőt, maga James Macpherson is arra törekedett, hogy minél több hagyományt integráljon kiséposzaiba (például a *Fingal* címűbe is).⁸³ Vörösmarty éppen ennek köszönhetően tudja mégis visszacsempészni a szerelmet a történetmondásba, hogy bár a történet elhangzásának környezete maskulin, de Kárel éneke mégis Habilán és Apor tragikus kimenetelű szerelmét mutatja be.⁸⁴ Nem véletlen, hogy ugyanennek a betétként megjelenő „kiséposznak” az exozíciójában Kárel reflektál a vergiliusi hagyományra: „Gyászos vagy, ’s szomorú, emléke az ősi időnek.”⁸⁵ A refrénszerűen visszatérő formula tehát rájátszik a vergiliusi hagyományra, de Vörösmarty egész eposzának alapvetően pozitív nemzetébresztő kicsengésével ellentétben, itt az ősi idő olyan gyászos események tárházaként jelenik meg, amely nem ad okot semmiféle bizakodásra. Emiatt kéri Árpád Lehelt, hogy énekelje meg apjának, Ügeknek a történetét. Az ő példája ugyanis mind Árpád, mind a többi vitéz harci kedvét újraéleszti, de egyben kiöli a kételyt és a szomorúságot a hallgatóság szívéből. Árpád így térhet vissza a kiváló neoklasszikus hős szerepébe anélkül, hogy jelleme csorbulna. S persze egyáltalán nem véletlen, hogy a történetmondást követően Hajna bujdosásához vezet vissza az elbeszélés. Ebben az összefüggésben Aeneas szerepét Hajna veszi át, s a földi szerelmet és nagyobb távlatban a haza benépesítését választja az égi, de terméketlen szerelemmel szemben. Ezért a Didónak megfeleltethető Délszaki Tündér saját magát áldozza föl, hogy megvédje Hajnát a póroktól, és így egyben a magyarság jövőjét is szavatolja. Voltaképpen Vörösmarty oly módon hoz létre egy epikus konstrukciót,

⁸² SZÖRÉNYI, „...s hű a haladékony időhöz”, i. m., 43.

⁸³ Fiona J. STAFFORD, *The Sublime Savage: A Study of James Macpherson and The Poems of Ossian*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 1988, 133–150.

⁸⁴ VMÖM 4, 145–149.

⁸⁵ *Uo.*, 145.

hogy nem pusztán megidéz és felhasznál eposzi hagyományokat, hanem azokat egymás mellé helyezi művében. Az alternatív tradíciók közötti választás ilyenformán nemcsak a szereplők lehetőségeiként és választásaiként jelennek meg, hanem arra intik az olvasót, hogy az egymás mellett élő és dinamikusan fejlődő tradíciókban magának is alá kell merülnie, azok között el kell igazodnia.

Összegzés

Vörösmarty Mihály honfoglalási eposza sajátos helyzetbe kerül a Vörösmarty-irodalomban, hiszen egyszerre zár le egy olyan folyamatot, amely még nem záródott le (talán még el sem kezdődött), és teszi ezt úgy, hogy maga is igen hamar elégtelennek bizonyul erre a szerepre (például a mitológia átláthatatlansága, költött volta vagy éppen Árpád alakjának kidolgozatlansága miatt). Vörösmarty Mihály nagy érdeme talán éppen az, hogy egyszerre többféle eposzi hagyományt idéz meg és hangol össze úgy, hogy a forrás legtöbbször visszakövethetlenné válik. Tanulmányom egyfelől a magyar nyelvű eposzi hagyomány történetéhez tett ki egy-két kérdőjelet, másfelől arra tett kísérletet, hogy felvillantsa egy dinamikusan fejlődő műfaji hagyománynak működését. Vörösmarty ráadásul az elvárt vergiliusi eposzt is sok tekintetben kiforgatja és újraértelmezi, ezért pedig ebbe a hagyományba is nehezen volt beleilleszthető. Ebből a szempontból elég összehasonlítani a *Zalán futását* Pázmándi Horvát *Árpádjával*, amely sokkal szorosabban követi Vergiliust, hiszen a magyarok kijövetelét egészen az őshazától a Kárpát-medencéig leírja. Vörösmarty előzményeinek efféle újragondolása sok új izgalmas kutatási irány előtt nyit utat. Vörösmarty és Zrínyi, Vörösmarty és Macpherson kapcsolata vissza-visszatérő szövege a Vörösmarty-irodalomnak, de mélyebb vizsgálódás tárgyát ezek a kapcsolatok eddig mégsem képezték. Nagyon tanulságos lenne például azokat az ellentéteket jobban szemügyre venni, amelyek a magyar és a skót epikus között fennállnak. Ezt pedig nem szabadna továbbra is egy-két motívum párhuzamaira, az úgynevezett (nehezen megfogható) elégikus oszsiáni hangra vagy a bárdköltői szerep egy újabb hazai megvalósulására korlátozni. Hanem érdemes lenne azt is megvizsgálni, Macpherson hogyan nyúl hozzá a nagy tekintélyű epikus mintákhoz (Vergilius, Homérosz stb.), és ezekkel összhangban – Vörösmartyhoz hasonló módon – hogyan próbál korábban irodalmon kívülinek tekintett szövegcsoportokat művébe és – tágabb kontextusban – magába az irodalmi diskurzusba integrálni.⁸⁶ Dolgozatomban amellet érveltem, hogy látványosságuk ellenére sem biztos, hogy az Árpád-töredékek és -kísérletek be tudják tölteni az eposzi minta szerepét. Ezzel szemben a kevésbé tolakodó, de Vörösmarty által is vállalt és a kortársak által is emlegetett kontextusok vizsgálata adhatja a kulcsot a *Zalán futása* megértéséhez.

⁸⁶ BORBÉLY Szilárd, *Homonna Völgye: Egy töredék Vörösmarty = B. Sz., Árkádiában: Történetek az irodalom történetéből*, Debrecen, Csokonai, 2006 (Alföld Könyvek, 19), 172–173.